

Давидов П. Г.

КРЕАТИВНИЙ СТИЛЬ МИСЛЕННЯ В СТРУКТУРІ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Розкривається сутність пізнавально-креативного феномену та шлях і засоби його розвитку у професійній діяльності майбутнього спеціаліста. Аналізуються концепції вивчення психолого-педагогічних умов пізнавально-креативного мислення студентства та професіоналів, зокрема, теорії розв'язання винахідницьких завдань (ТРВЗ). Розглядається роль індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ) та науково-дослідної роботи студентів (НДРС) у формуванні критичного мислення та пізнавально-наукової творчості.

Ключові слова: *пізнання, творчість, особистість, педагогічні умови, критичне і наукове мислення.*

Раскрывается сущность понятия когнитивно-креативного феномена, пути и способы его развития в профессиональной деятельности будущего специалиста. Анализируются концепции изучения психолого-педагогических условий когнитивно-креативного мышления студенчества и профессионалов, в частности, теорию разрешения изобретательских задач (ТРИЗ). Рассматривается роль индивидуальных учебно-исследовательских задач (ИНИЗ) и научно-исследовательской работы студентов (НИРС) в формировании критического мышления и когнитивно-научного творчества.

Ключевые слова: *познание, творчество, личность, педагогические условия, критическое и научное мышление.*

The essence of the concept creativity and the ways of its development in the professional activity of the would-be specialist are analyzed. The conceptions of studying of psychological-pedagogical conditions of the creative thinking of the students and professionals are analyzed, in particular, the theory of solution of the inventive tasks (TSIT). The role of the individual teaching-researching tasks (ITRT) and scientific-researching students' work (SRSW) in the formation of creative thinking and cognitive– scientific creativity.

Key words: *cognitivity, creativity, persone, pedagogy conditions, critical and scientific thincing.*

Необхідними умовами успішної соціалізації особистості професіонала у сучасному інформаційному суспільстві є її не тільки інтелектуальність, культурність, компетентність, а й пізнавальна творчість, яка відображається когнітивно-креативними характеристиками особистості. Пізнання та креативність є необхідною умовою соціалізації людини в умовах постійних змін і зрушень, оскільки дозволяє особистості адекватно на них реагувати, впроваджуючи її життєві плани.

Однією з актуальних проблем освіти й науки завжди поставала проблема пізнавального і творчого розвитку особистості. Актуальність цієї проблеми завжди ґрунтувалася на тому, що саме пізнавально-творча свідомість детермінувала економічний та науково-технічний прогрес будь-якого суспільства. В умовах зростання інформаційних реалій актуальність цієї проблеми зростає у геометричній прогресії. Саме тому з моменту свого становлення наукова психологія приділяє значну увагу проблемі психології пізнавально-творчого розвитку людини.

У зв'язку з визначеною нами актуальністю – мета нашої роботи: розглянути основні проблеми пізнавально-творчого аспекту в технічній галузі.

Завдання дослідження: проаналізувати значення, шляхи і засоби розвитку пізнавального потенціалу та креативності у сфері інженерної (технічної) освіти.

Загальний стан дослідження проблеми. Поняття “когнітивний стиль” з'явився в 60-х рр. ХХ ст. у когнітивній психології, яка прагнула об'єднати за допомогою цього феномену психологію пізнавальної діяльності та персонологію. У вітчизняній психології когнітивний стиль особистості вивчався у контексті індивідуального стилю діяльності. На думку багатьох дослідників, найбільш влучно визначення останнього було сформульовано Є. О. Клімовим: “індивідуальний стиль діяльності – це своєрідна система психологічних засобів, до яких спонтанно або свідомо звертається людина з метою найкращого урівноваження власної (типологічно зумовленої) індивідуальності з предметними зовнішніми умовами діяльності” [8, с. 49].

Тому дослідники вважають, що когнітивно-креативний стиль мислення – це надбання персональне. Дослідження індивідуального стилю діяльності склали цілий науковий напрям. Як зазначають у своїй праці Б. О. В'яткін і М. Р. Щукін, проблема індивідуального стилю тривалий час перебувала в центрі уваги В. С. Мерліна, який був ідейним теоретиком цього напрямку. В його наукових пошуках окреслено низку положень, які стосуються “основної проблеми індивідуального стилю діяльності (структура,

функції, умови формування) і більш часткових питань" [1, с. 268], зокрема, співвідношення з когнітивним і креативним стилем мислення.

У вітчизняній науці принциповим є твердження, що індивідуальний стиль мислення проявляється в пізнавальних процесах як креативний стиль, тобто "стійка сукупність індивідуальних відмінностей у способах сприйняття, запам'ятовування і мислення, за якими стоять різні шляхи набуття, накопичення і переробки інформації" [9, с. 76].

Дослідження когнітивного стилю є доволі перспективним напрямом у психологічній науці. М. О. Холодна, аналізуючи актуальність вивчення когнітивних (пізнавальних) стилів, вказує на проблему непорозуміння між людьми, яка є наслідком "конфлікту стилів", оскільки "кожна людина мислить у межах того пізнавального стилю, який у неї сформувався, вважаючи властиву йому форму розуміння єдино правильною" [15, с. 13]. Ця обставина, як зазначає О. П. Пісоцький, вказує на необхідність дослідження когнітивного стилю, що вивчення сприятиме оптимізації взаємодії між педагогом і вихованцем (школярем або студентом) [10, с. 446].

Ця обставина і пояснює той факт, що інтерес до вивчення когнітивно-креативного стилю посилюється. Як зазначає Г. В. Куценко, про зацікавленість цією проблематикою "свідчить досить велика кількість літератури. Література "з когнітивних стилів" представлена і проблемно-пошуковими, і узагальнено-теоретичними роботами аж до практично-рекомендаційних" [9, с. 139].

Роль творчості у вищій освіті та науковій діяльності активно досліджувалася низкою таких авторів, як: А. В. Брушлинський, М. Вертгаймер, К. Дункер, П. Я. Гальперин, С. Л. Рубінштейн, Я. А. Понамарев, В. М. Пушкін, І. М. Семенов, О. К. Тихомиров (продуктивне мислення); Д. Дьюї, Ж. Піаже, В. В. Давидов, В. О. Лефевр, І. М. Семенов, (рефлексивне мислення); Ж. А. Адамар, В. Ф. Асмур, А. Пуанкаре, А. Налхаджян, В. М. Пушкін, І. М. Семенов, О. К. Тихомиров (інтуїтивне мислення, роль інтуїції у науковій творчості та її взаємодія з рефлексією); Є. П. Варламова, С. Ю. Степанова (характеристика творчої унікальності людини); Д. Белл, М. Гайдеггер, П. Друкер, В. Іноземцев, М. Кастельс, Х. Ортега-і-Гассет, М. Портер, Е. Тоффлер, К. Ясперс (зміна освітньої парадигми з передачі на знань на їх "творчий" пошук); поняття креативності набуло поширення у 60-ті роки ХХ століття в дослідженнях С. Є. Вірста, П. П. Горностай, І. М. Дичківської, А. З. Кіктенко, М. В. Кисіля, О. М. Любарської, О. С. Нечаєва, Р. О. Павлюка, О. М. Пехоти, І. М. Поклад та інших.

Так, зв'язок між пізнанням і творчим мисленням вбачає чимало вчених. Належність когнітивного стилю до пізнавальної сфери відзначають багато науковців, які займаються розробкою стильової проблематики. Наприклад, М. О. Холодна [15, с. 167] розглядає когнітивні стилі як психічні властивості, які є похідними щодо сформованості мимовільного інтелектуального контролю як компонента метакогнітивного досвіду суб'єкта. Їх основними функціями є: а) участь у побудові об'єктивованих ментальних репрезентацій подій, що відбуваються; б) контроль афективних станів у актах пізнавального відображення. Зазначені функції дозволяють розглядати когнітивні стилі як метакогнітивні компоненти інтелекту, які відповідають за регуляцію інтелектуальної діяльності [15, с. 166]. Аналізуючи роботу М. О. Холодної О. П. Пісоцький доходить висновку, з яким ми цілком згодні: "Авторка, – зазначає науковець, – виділяє ще один прошарок у властивостях стилю – "розщеплення" біполярних полюсів: когнітивний стиль має чотири полюси, що виявляються на основі допоміжних показників. Тому це індикатори інтелектуальної зрілості і внутрішніх резервів розвитку інтелекту" [10, с. 446]. Когнітивний стиль детермінує креативне мислення.

Як також зауважує І. Г. Скотникова, когнітивні стилі є детермінантами стратегій інтелектуальної діяльності, оскільки вони є індивідуальними особливостями пізнавальних процесів і мають інструментальний характер. Стратегії є конкретними формами прояву стильового феномену у структурі й специфіці завдань сенсорно-перцептивного типу. У дослідженнях, проведених ними, було з'ясовано, що результати когнітивного підходу прямо пов'язані з результатами пізнавальної діяльності студентів і школярів, у формуванні в них професійної та індивідуальної впевненості, прийняття та реалізації рішення [14, с. 87].

З цього приводу О. П. Пісоцький зауважує, що когнітивний стиль має опосередкований вплив на організацію взаємодії між індивідуальністю й навколишньою дійсністю і є чинником, що забезпечує взаємозв'язок між пізнавальною і афективною сферами особистості [10, с. 446].

На особливу увагу заслуговують дослідження взаємозв'язку когнітивного стилю з творчим мисленням, що дозволяє розглядати цей симбіоз як чинник розвитку інтелектуального потенціалу. Так, В. В. Селіванов вказує, що когнітивний стиль є сполучною ланкою між мисленням і цілісною особистістю, відображає міру узагальненості і диференціації афектів від інтелекту та поєднує у собі індивідуальні відмінності потребнісно-мотиваційного і перцептивного характеру [13, с. 106]. Автор досліджує пізнавальний та креативний ефекти цього феномену, які сприяють формуванню соціально-продуктивної діяльності людини.

Вивчення взаємозв'язку когнітивного стилю з інтелектом також знайшло своє відображення у дослідженнях Н. І. Пов'якель, на думку якої когнітивний стиль є одним із чинників розвитку професійного

мислення. В наших дослідженнях ми доводимо, що взаємозв'язок між пізнанням і творчим підходом найбільш повно проявляється у спеціальній саморегуляції людини, яка є одним із чинників розвитку її мислення, в тому числі і професійного. Наші дослідження доводять, що феномен синтезу двох властивостей – пізнання і творчості – є одним із вагомих чинників, який зумовлює формування психологічної культури саморегуляції мислення індивіда, а в результаті цього поєднання формуються такі інтелектуальні структури, як цілетворення, прогнозування, планування, самоконтроль, стиль саморегуляції, рефлексія. Отже, когнітивний стиль характеризується низкою взаємозв'язків із психологічними властивостями індивідуальності, в тому числі і з креативним мисленням [12, с. 117].

“Доречним буде вказати, – пише О. П. Пісоцький, – що взаємозв'язок когнітивного стилю з інтелектом є суттєвим, що було доведено у нашому дослідженні” [11, с. 21]. “За спеціально створених умов, – продовжує цей автор свою думку, – стильовий феномен сприяє розвитку і вдосконаленню інтелектуального потенціалу студентів... Отже, у психологічній науці когнітивний стиль розглядається у структурі індивідуальності поряд із темпераментом, характером, здібностями й інтелектом і виконує не лише інтеграційну функцію, але й виступає чинником розвитку інших складових, сприяючи більш продуктивній діяльності” [11, с. 21].

Ми вважаємо, що національна інноваційна система може формуватися і розвиватися лише спеціалістами, які не просто мають здатність до постійного оновлення і продукування знань, а спроможні креативно мислити і творчо підходити до розв'язання поставленого завдання. Слід зауважити, що й сьогодні не існує єдиного підходу або концепції креативності та творчого мислення. Проте усі вказані нами вище наукові концепції були спрямовані на вивчення психолого-педагогічних умов креативного мислення студентства і професіоналів, серед яких виділяють:

- 1) переживання і накопичення досвіду (пізнання, мислення, діяльності, творчості), засвоєння якого є матеріалом для накопичення інтуїції;
- 2) активізація і стимулювання рефлексивних та інтуїтивних процесів;
- 3) прояв та експлікація інтуїтивно-творчих актів мислення;
- 4) рефлексування їх процесуально-динамічних і предметно змістових модулів з метою експлікації і розширення інтуїтивного досвіду;
- 5) конструктивне включення інтуїтивного досвіду в арсенал прийомів продуктивного мислення і професійної майстерності.

Ці умови привели нас до думки, що формування креативного мислення у майбутніх спеціалістів можливе лише за умови, коли студенти під керівництвом викладача-дослідника співпрацюють над певною науковою проблемою. Саме напрацювання студентом власних прийомів здобуття нових знань, певних наукових вмій, оволодіння технологіями пошуку нової інформації тощо є основою його відповідності як спеціаліста тим вимогам, що впливають з концепції економіки знань.

Адже основний принцип креативності полягає у максимальній орієнтації на творче начало у професійній діяльності, засвоєнні власного досвіду творчої діяльності.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що сутність креативності як психологічної властивості полягає в інтелектуальній активності й чутливості до побічних продуктів діяльності. Як зазначає І. М. Дичківська: “Творча особистість помічає результати, які становлять принципову новизну, а не творча – лише прямі результати, які стосуються досягнення мети (“доцільні” результати)” [5]. Отже, креативність – це творчі здобутки індивіда, здатність нестандартного бачення ситуації, спроможність винайти неповторне, оригінальне рішення, яке у своїй більшості є успішним.

Попередні результати аналізу стану трансформаційних процесів вищої освіти на основі гуманізації (гуманітаризації), фундаменталізації та індивідуалізації освіти й формування креативного підходу у навчанні ми здійснили у попередніх публікаціях [2-4].

Сьогодні, на нашу думку, потрібні поступові зміни в освітній системі з метою переходу до навчання методам мислення та способам діяльності. На початку XXI століття пріоритетними стають цінності виживання людства. Адже суспільству потрібні люди з широкою культурою та гнучким мисленням, що своєю діяльністю сприяють збереженню життя, культури і природи. Таким чином, сенс перетворень – формування людини, яка володіє не тільки певним рівнем знань та вмій, але, в першу чергу, інтелектуального розвитку, під яким ми розуміємо наявність креативного мислення.

Процес формування у студентів креативного мислення є головною метою реформування української системи вищої освіти на засадах Болонської конвенції. Саме вимоги Болонського процесу ставлять перед нами завдання з реалізації таких основних цілей: 1) прийняття системи легкозрозумілих і адекватних ступенів підготовки фахівців; 2) запровадження системи кредитів – кредитно-накопичувальної системи (ECTS) або інших сумісних з нею систем, що здатні забезпечити як диференційно-розрізнявальну, так і накопичувальну функцію; 3) сприяти мобільності як студентів, так і викладачів через забезпечення високих стандартів вищої освіти, навчанню упродовж усього життя і підвищенню кваліфікації та конкурентоздатності підготовлених фахівців.

Саме наявність у студентів інноваційних компетенцій, які включають, зокрема, креативну, інформаційну і компетенцію у галузі охорони інтелектуальної власності, дозволить випускникам вишів – майбутніх фахівців внести свій внесок у зміцнення економіки промисловості сучасного суспільства, стати творчими висококваліфікованими кадрами. Важливим чинником, що впливає на самореалізацію людини є його здібність до креативного мислення, баченню нового. Незвичного, невідомого, ефективного застосування інноваційних пропозицій. Тому вищій технічній школі варто закладати у спеціалістах освітню базу, яка б визначала можливість отримання у подальшому різноманітної професійної підготовки та перепідготовки відповідно до зміни кон'юнктури ринку праці, сформуванню здібності особистості до самостійної роботи з оволодіння знаннями під конкретне інноваційне завдання.

Застосовуючи системний підхід у формуванні та розвитку інноваційних компетенцій студентів технічних вишів, можна виділити (визначити) чотири основних блоки, які між собою тісно взаємодіють: 1) "Студент особистість", 2) "Викладач-наставник", 3) "Середовище навчання", 4) "Сфера діяльності". Блоки тісно функціонально пов'язані, тому й тільки разом можуть забезпечити досягнення найвищого, з можливих, рівня формування і розвитку когнітивно-креативних компетенцій студентів-випускників ВНЗ.

Накоплення інноваційних знань і вмінь студента, що лежать в основі когнітивно-креативного потенціалу, визначається пропускнуою здібністю, яка є функцією інтелектуального стану студента і його апріорних знань, емоційного стану та емоційної реакції. Пропускна здібність студента вимірюється обсягом отриманої та сприйнятої інформації, засобом надання інформації, ступенем тренуваності студента та інших чинників.

Значну роль у формуванні та розвитку загальнопрофесійних навичок, вмінь майбутніх інженерно-технічних працівників відіграють спеціальні дисципліни ВНЗ, зокрема, "Основи інженерної творчості", "Методи інженерної творчості" та "Основи наукової творчості". Формування у студентів у студентів інноваційних компетенцій неможливо без розвитку розумової діяльності, абстрактного і системного мислення, зміцнення всіх кращих творчих навичок (самостійність, творчий підхід до роботи, вміння доводити її до кінця, вміння постійного вчитися, оновлювати свої знання та інші). Завдання викладача ВНЗ у створенні умов для розвитку особистості і збагачення основних інтелектуальних, емоційно-вольових якостей кожного студента, який спроможний до самоорганізації, саморегуляції, самонавчання та самореалізації. При цьому важливу роль відіграє злиття навчально-пізнавального та виховного процесу. Самостійна робота, яка впливає від внутрішніх спонукань, сприяє перетворенню отриманих знань у особисті переконання, формує готовність майбутніх фахівців до принципової новизни, створює підґрунтя при формуванні інноваційних компетенцій. Отже, доцільно під час занять розвитку у студентів вміння самостійно вирішити інженерне завдання, сформулювати його та розв'язати.

Саме тому однією з найефективніших інноваційних технологій навчання, зокрема для технічних навчальних закладів, є теорія розв'язання винахідницьких задач (ТРВЗ). ТРВЗ вивчає винахідницьку творчість з метою створення ефективних методів розв'язання винахідницьких задач. Її автор Г. Альтшуллер, проаналізувавши десятки тисяч патентів, дійшов висновку: загальний розвиток технічних систем відбувається відповідно до законів діалектики.

Основний постулат ТРВЗ: технічні системи розвиваються за об'єктивними законами, їх можна виявити та використовувати для свідомого вдосконалення наявних і створення нових технічних систем ТС. Теоретичним підґрунтям ТРВЗ є закони розвитку ТС, основними з яких є:

1) розвиток ТС відбувається в напрямі підвищення їх "ідеальності" (з погляду функцій, що виконує ТС);

2) розвиток ТС відбувається нерівномірно через виникнення і подолання суперечностей.

Тобто ТРВЗ принципово відрізняється з методом "проб і помилок", адже у ТРВЗ процес розв'язання задач вибудований як чітка програма з виявлення та подолання логічних і діалектичних суперечностей.

Основою ТРВЗ є систематичне дослідження проблем, кероване застосування адекватних прийомів, спрямований вихід у галузь існування сильних рішень. ТРВЗ не змінює творчого мислення, а є його інструментом.

Орієнтація сучасної педагогіки на формування у студентів якісної й творчої особистості змінює форми та принципи педагогічної діяльності. Викладач повинен не передавати знання, а допомагати навчатися і вдосконалюватися, бути організатором розумової діяльності.

Змістом ІНДЗ – є завершена теоретична або практична робота в межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, отриманих у процесі лекційних, семінарських, практичних та лабораторних занять, охоплює декілька тем або зміст навчального курсу в цілому. Дамо деяку характеристику ІНДЗ: 1. ІНДЗ ми розглядаємо як змістовний модуль, що виконується самостійно і оцінюється як частка навчального курсу з урахуванням у загальній оцінці за курс. Це надає вагомості цій роботі і робить її зміст вартісним. 2. ІНДЗ визначає зміст, технологію самостійної роботи студента та структурує її. 3. Індивідуалізація роботи студента виключає списування, дублювання видів робіт та сприяє індивідуальній відповідальності за виконану роботу. 4. ІНДЗ містить елемент пошукової, част-

ково науково-дослідної роботи і є чинником залучення студента до науково-дослідницької діяльності, яка може бути продовжена через виконання курсової, дипломної, магістерської роботи, наукових тез чи статті тощо.

Другим та й вищим рівнем самостійної роботи студентів є науково-дослідницька робота студентів (НДРС). Головною перевагою НДРС є те, що вона дозволяє ліквідувати розрив між навчальним, науковим та виховним процесами в навчальному закладі. Для того, що випускник ВНЗ опинився в більш вигідних умовах в конкурентній боротьбі спеціалістів, дуже важливим є раннє залучення студентів до науково-дослідницької роботи (НДРС). Участь у НДРС дозволяє студентам відмовитись від механічного заучення формул та теорем за рахунок використання їх у практичній діяльності.

Основні завдання системи НДРС є:

- залучення студентів до участі в прикладних, методичних, пошукових, фундаментальних науково-дослідницьких та інших робіт як обов'язкової складової професійної підготовки спеціалістів;
- індивідуалізація навчання та інтенсифікація навчального процесу;
- збагачення навчального процесу результатами наукової та науково-технічної діяльності;
- розвиток творчого мислення студентів та ініціативи в рішенні як теоретичних, так і практичних завдань;
- розвиток у студентів схильності до дослідницької діяльності, прагнення знаходити нестандартні рішення професійних завдань;
- розширення теоретичного світогляду та наукової ерудиції;
- оволодіння методами наукового пізнання, заглиблене та творче засвоєння навчального матеріалу.

Об'єднання освіти із науковими дослідженнями є сьогодні вирішальною умовою реалізації головної ідеї сучасного розвитку освіти – формування креативного мислення у фахівців, що зробить їх конкурентоспроможними на ринку випускників ВНЗ та адаптованими до реалій сучасності.

Отже, можна дійти таких висновків: I. Однією з найефективніших інноваційних технологій навчання, зокрема для технічних навчальних закладів, є теорія розв'язання винахідницьких задач (ТРВЗ). Адже вона за своєю сутністю є інструментом творчого мислення. II. Як форми реалізації технології ТРВЗ можна застосовувати як індивідуальні науково-дослідні завдання студентів (ІНДЗ), так і форми науково-дослідної роботи студентів (НДРС). III. НДРС є вищою формою індивідуально-диференційованого підходу на навчання студента, шляхом безпосереднього залучення до науково-дослідної діяльності кафедри чи ВНЗ. IV. Застосування структурно-логічних схем дозволяє структурувати знання студентів, отримані під час навчання не тільки з вивченої дисципліни, а й у міжпредметних зв'язках.

Проте ці та інші методи формування креативного мислення ще мають широке поле для дослідження і модернізації.

Література:

1. Вяткин Б. А., Щукин М. Р. Проблемы индивидуального стиля в трудах В. С. Мерлина и их развитие // Мир Психологии. – 2007. – № 3. – С. 256-264.
2. Давидов П. Г. Трансформація філософії вищої освіти шляхом лібералізації та індивідуалізації освіти / П. Г. Давидов // Вища освіта України – Додаток 3, том I (8) – 2008 р. Тематичний випуск “Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – С. 78-83.
3. Давидов П. Г. Наукова творчість студента як шлях індивідуалізації вищої освіти / П. Г. Давидов // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Педагогіка. Психологія і соціологія. – Донецьк: ДВНЗ “ДонНТУ”, 2009. – С. 76-80.
4. Давидов П. Г. Формування креативного мислення студентів вищих технічних закладів засобами індивідуальної наукової творчості / П. Г. Давидов // Новітні технології підготовки фахівців вищої школи в сучасних умовах: Збірник наукових праць. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції // Під загальною редакцією В. В. Сулицького. – Горлівка, 2011. – С. 53-60.
5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с. (Альма-матер).
6. Кісіль М. В. Креативність і прагматизм для сучасної освіти / М. В. Кісіль // Вісник Дніпропетровського університету. Серія “Філософія, соціологія, політологія”. – Вип. 17. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. – С. 140-144.
8. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы. – Казань: Изд-во Казан. Ун-та, 1969. – 278 с.
9. Куценко Г. В. Психологічна оцінка когнітивного стилю особистості // Психологічні чинники розвиваючого навчання в різних освітніх системах. – К. : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2000. – С. 139-198.
10. Пісоцький О. П. Когнітивний стиль як чинник особистісного зростання / Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Київ, 2011. – Том 11. – Вип. 5. – С. 442-448.

11. Пісоцький О. П. Когнітивний стиль як чинник розвитку інтелектуального потенціалу майбутнього практичного психолога: Автореф. Дис. ...канд. Психол. Наук / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – К., 2008. – 21 с.
12. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога. – К. : НПУ, 2003. – 295 с.
12. Селиванов В. в. Когнитивный стиль в процессе мышления // Психологический журнал. – 1989. – Т. 10. – № 4. – С. 104-112.
13. Скотникова И. Г. Психофизиологические характеристики зрительного различия и когнитивный стиль // Психологический журнал. – 1990. – Т. 11. – № 1. – С. 84-94.
14. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе интеллектуального ума. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 348 с.